

**TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE
KAMU HARCAMALARININ ROLÜ*****POVERTY IN TURKEY AND ROLE OF THE PUBLIC
EXPENDITURE AT STRUGGLE POVERTY**

Salih BARIŞIK**
Ahmet KASAP***

Özet:

Dünya Bankası tarafından 1990 yılında yayımlanan Dünya Kalkınma Raporuyla önemi daha çok artan yoksulluk konusu, ülkemizde de son yıllarda üzerinde durulan ve çeşitli politikalar geliştirilen konuların başında gelmektedir. Bu çalışmada son yıllarda uygulanan kamu harcamalarının yoksulluk göstergeleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı verilerinden yararlanılarak grafiksel karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre ülkemizde uygulanan kamu harcamalarının kırsal alan yoksulluğu ve tarım sektöründeki yoksulluk üzerinde etkili olamadığı kentsel alanlarda sanayi ve özellikle hizmet sektöründeki yoksulluk üzerinde önemli derecede etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kamu Harcamaları, Yoksulluk Analizi.
JEL Sınıflaması: H53, H75.

Abstract:

Poverty that has been more important by World Bank report published in 1990 is one of the most important subject that some policies have been developed in Turkey in last recent years. In this study, it has been investigated the effect of public expenditures that carry on recent years on indicators of poverty. In this study it was used data of Turkey Statistical Institute, Government Planning Organization and United Nation Developing Programme. With these data it was made some graphical comparable analysis. To the results of study there is not effect public expenditure on rural and agricultural poverty. On the other hand, it has some important effects on industrial and service poverty on urban areas.

Key words: Poverty, Public Expenditure, Poverty Analysis.
Jel Classification: H53, H75.

* Bu çalışma, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğu Önlemede Kamu Kesiminin Rolü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Ağustos 2012” başlıklı yüksek lisans çalışmasından üretilmiştir.

** Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü – Tokat
sbarisik70@yahoo.com

*** Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi – Tokat
kasakogluahmet@hotmail.com

1. Giriş

Tarih boyunca birçok sorunla karşılaşan insanoğlunun yoksulluk sorunu bireysel sorun olmaktan çıkarak toplumsal düzeye ulaşmış ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan en önemli toplumsal sorunların başını çekmiştir. Yoksulluğun yok edilememesindeki en önemli etken derinliği, nedenleri ve sonuçlarının toplumdan topluma hatta bölgeden bölgeye farklılık göstermesidir. Bu farklılık yoksulluk sorununun belirli bir metotla çözümünü de güçleştirmekte hatta imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle yoksullukla mücadele politikaları yer, zaman ve şartlara göre çeşitlilik göstererek birden fazla birbirini destekler politikanın ülkenin içinde bulunmuş olduğu sosyo-kültürel değerlere uygun olarak aynı anda uygulanması gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” dört temel özgürlük olan düşünce, ifade, inanç ve görüşün yanı sıra yoksulluğu da ekonomik sosyal ve fırsat eşitliği çerçevesinde değerlendirmiştir. Herkesin çalışma ve istediği işi seçme hakkı olduğu gibi herkese sağlık, eğitim, beslenme, giyim, konut ve temel sosyal hizmetleri içeren bir yaşam standardına ulaşma hakkı verdiği ve bu hakkın bölünemez-devredilemez olduğu belirtilmiştir (DPT, 2001: 133-134). İnsan Hakları Beyannamesinde önemi vurgulanmasına rağmen Yoksulluk kavramının uluslararası platformlarda özgün ve evrensel bir sorun olarak tartışılması, Dünya Bankası’na 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporunun ana temasını yoksulluğun oluşturmasıyla başlayıp, çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır.

Yoksulluk üzerine çalışmalar Dünya’da 1970’li yıllara dayanırken Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra yoğunlaşmıştır. Yoksulluk verilerinin toplanmasına TÜİK tarafından 2002 yılı yoksulluk çalışmasıyla başlamıştır. Daha önceki veriler makro ekonomik harcamaların yoksulluk üzerine etkilerini ekonometrik yöntemlerle tahmin etmeye dayanmaktadır. Bu yüzden yoksulluk üzerine resmi kurum tarafından yayınlanan ilk çalışma TÜİK’in 2002 yılı hanehalkı bütçe anket çalışması sonuçlarıdır. Türkiye’de yoksulluğun ulaşılmış olduğu boyutları yıllar itibariyle incelemek ve yoksulluğa etki eden faktörleri ortaya koyabilmek amacıyla TÜİK, Dünya Bankası (WB) ve DPT 2000 yılı sonrası verileri kullanılarak Türkiye’deki bazı yoksulluk göstergelerini ve bu göstergelere etki edebileceği düşünülen bazı kamu harcamalarının karşılaştırmalı grafik analizi yapılmış ve yorumlanmıştır. Grafikselsel analiz yönteminde kullanılan verileri Dünya Bankası’nın web adresindeki göstergeler, Devlet Planlama Teşkilatı’nın web adresindeki Temel Ekonomik Göstergeler ve Türkiye İstatistik Kurumu web adreslerindeki istatistikler bölümü alt sayfalarından derlenmiştir.

2. Yoksulluk Kavramı ve Boyutları

Yoksulluk farklı niteliklere sahip olduğundan dolayı tanımlamalar da farklılıklar gösterebilir. Buna göre yoksulluk, bir toplum ya da topluluğun üretmiş oldukları toplumsal değerlerin azlığı ya da çokluğu ile ilgili değil, o değerlerin topluluğu oluşturan bireyler arasındaki eşitsiz dağılımı ile ilgilidir. Bu yüzden yoksulluk gelir dağılımı eşitsizliğinin bir sonucudur (DPT, 2001: 103). Birleşmiş Milletler 2001 İnsani Gelişim Raporunda yoksulluğu maddi imkânlardan yoksunluğun haricinde diğer insani ihtiyaçlar olan temiz içme suyuna ulaşamama, eğitim alamama ve siyasi süreçlere katılabilmek için olanaklarına sahip olamama şeklinde tanımlayarak ne kadar geniş boyutlu bir olgu olduğuna da vurgu yapmıştır. Dünya Bankası ise yoksulluğu, aç olmak, barınma imkânına sahip geliri olmamak, hasta olduğu halde doktora gidememek, eğitim alamamak, iş sahibi olamamak, gelecekte korkmak olmak, temiz suya ulaşamamak, güçsüzlük ve özgürlükten yoksun olmak şeklinde tanımlamaktadır (Güler, 2011: 87). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yoksulluk tanımını ikiye ayırır. Dar anlamda yoksulluk; açlıktan ölecek durumda olma ve barınağa sahip olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluğu; gıda, barınma ve giyim gibi olanaklara sahip olarak yaşamını devam ettirebildiği halde toplumun genel refah düzeyinin gerisinde kalma durumu olarak ifade eder (www.tuik.gov.tr). Yoksulluğu özel tüketime dayandıran Lipton yoksulluğu bireylerin belirli bir düzeyin altında kişi başına özel tüketime sahip olduğu durum olarak açıklamaktadır (Aktan, 2002: 40). Bir diğer tanıma göre yoksulluk, bireylerin kendileri için uygun gördükleri bir tatmin düzeyine sahip olamama ya da asgari geçim standardı için gerekli olan gelirden mahrum olma durumudur (Drewnowski, 1977: 184-191). Yoksulluk bireyin sahip olduğu yaşam standardına göre “mutlak yoksulluk” veya “görelî yoksulluk” olarak ikiye ayrılmaktadır.

Dünya Bankası 1990'daki çalışmasında bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli kalori miktarını 2400 k/cal olarak belirlemiş ve buna dayanarak bir günlük geliri 2400k/cal gıdayı almaya yetmeyen insanları “mutlak yoksul” olarak tanımlamıştır. Ayrıca bir insanın günlük kalori ihtiyacının ülkelerin sosyoekonomik gelişmişliklerine ve konumlarına göre farklılık göstereceğini buna göre gelişmiş ülkelerde kişi başına günlük asgari kalori ihtiyacını 3390 k/cal, gelişmekte olan ülkelerde 2480 k/cal, gelişmemiş ülkelerde ise 2070 k/cal olarak belirtmiştir (Coşkun ve Tireli, 2008: 23-24). Mutlak yoksulluk sınırı, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine ve satınalma gücü paritesindeki farklılıkları da düşünerek ortalama bir hesaplama yöntemi ile az gelişmiş ülkeler (AGÜ) için kişi başına günde 1 \$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için 2 \$, Türkiye'nin ve Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4 \$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40 \$ olarak belirlenmiştir (Tireli, 2009: 33).

Görelî yoksulluk, yoksulluğu sadece yaşamı sürdürebilme durumu olarak değil aynı zamanda bireyin ve hanehalkının içinde yaşadığı

toplumun kabul edeceği bir asgari yaşam düzeyine sahip olup-olmama ile tanımlar (Aktan. 2002: 43). Görelî yoksulluk, yoksul kabul edilen birey veya hanehalkı ile aynı toplumda yaşayıp mevcut duruma göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahiplik düzeyi arasındaki farkı ifade eder. Dumanlı, 1995: 213). Ayrıca yoksulluk farklı kriterlere göre “objektif yoksulluk-subjektif yoksulluk”, “gelir yoksulluğu-insani yoksulluk”, “kentsel yoksulluk-kırsal yoksulluk”, ultra yoksulluk-kronik yoksulluk”, “zayıflık-korumasızlık” ve “sosyal dışlanmışlık-bağımlılık” şeklinde gruplandırılabilir.

2.1. Dünya’da Yoksulluk

1995 yılında “Dünya Toplumsal Kalkınma Zirvesi” toplanmış ve ana gündem maddesi yoksulluğun giderilmesi olmuştur. Zirveye katılan tüm ülkeler yoksullukla mücadelede karşılaştıkları problemleri dile getirmişler ve yoksulluğu, insanlığın ahlaki, sosyal, politik ve ekonomik zorunluluğu olarak tanımlamışlardır. Zirveye katılan 186 ülke mutlak yoksulluğu yok etme konusunda kendi plan ve stratejilerini dile getirmiştir. 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme; UNDP) 130 ülke üzerinde yaptığı araştırmaya göre sadece 38 ülkenin mutlak yoksulluğu yok etmeye veya azaltmaya yönelik hedefler belirlediğini, 39 ülkenin de genel yoksullukla mücadeleye yönelik hedefler belirlediğini saptamıştır. 43 ülkenin ulusal yoksulluk planı hazırlamış olduğunu 35’inin de yoksulluğu ulusal planlama çerçevesinde ayrı bir konu olarak ele aldığı görülmüştür (DPT, 2001: 134).

UNDP tarafından hazırlanan 1998 yılı yoksulluk raporuna göre, 1996 yılında UNDP ve Dünya Bankası yoksulluğun ortadan kaldırılması konusunda küresel hedeflerin belirlenmesi amacıyla dört temel göstergede uzlaşma sağlamış ve 1993-2015 yılları için temel hedeflerini açıklamışlardır. Buna göre;

1- 1993-2015 yılları arasında günde 1 Doların altında gelire sahip olan nüfusun % 30 olan oranını yarıya (% 15) indirmek, bunu yaparken de diğer % 15’lik grubun durumunu şu anki durumlarından daha kötüye düşmemesini garanti etmek,

2- Yoksul nüfusun en düşük % 20’lik kısmının tüketim seviyelerini artırmak,

3- 1995- 2005 yılları arasında kötü beslenen çocukların oranını yarıya, 2005-2015 yılları arasında da tekrar yarıya indirmek, temel gösterge olarak 5 yaş altındaki düşük kilolu çocukların oranı seçilecektir.

4- 14-24 yaş arası okur-yazar oranını 1990-2015 yılları arasında kadın ve erkekler ayrı ayrı olmak üzere $\frac{3}{4}$ oranında azaltmak ve böylece 2015 yılında okur-yazar olmayanların oranını % 8’e indirmiş olmak şeklinde belirlenmiştir (www.un.org.tr).

Küreselleşen dünyada devlet ve uluslararası yardım kuruluşlarının yoğun çabalarına rağmen özellikle az gelişmiş bölgelerde yoksul insan sayılarında önemli artışlar olmuştur. Dünya Bankası 2000 yılında yayınladığı raporunda yaklaşık 6 milyarlık dünya nüfusunun 2,8 milyarı günlük 2 dolarlık yoksulluk sınırının altında, 1,2 milyar kişi ise günlük 1 dolarlık yoksulluk sınırının altında yaşadığını belirtmiştir. 1987-1998 yılları arasında Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde günde 1 \$'dan az gelire yaşayan insanların sayısı 20 kat artmıştır. Güney Asya'da 1987'de 474 milyon olan yoksul sayısının 1998'de 522 milyona yükseldiği, Sahraaltı Afrika'da 1987'de 217 milyon olan yoksul sayısının, 1998'de 290 milyona yükseldiği belirtilmiştir (Gürses, 2007: 61). Zengin ülkelerde her 100 çocuktan 1'den azı beş yaşına ulaşamazken, yoksul ülkelerde her 100 çocuk içerisinde 5'ten fazla oranda çocuk beş yaşına ulaşamamaktadır. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocuk nüfusunun % 5'i yetersiz beslenmeye karşı karşıya iken yoksul ülkelerde bu oran % 50'nin üzerindedir. En zengin 20 ülkenin geliri, en yoksul 20 ülkenin gelirin 37 katıdır ve bu fark son kırk yıl içerisinde iki katına çıkmıştır (DPT, 2007: 7).

Birleşmiş milletlerin 2011 yılı raporuna göre Kişibaşına Gayrisafi Milli Hâsıla (KBGSMH) en yüksek ülke 47557 \$ ile Norveç olurken, KBGSMH en düşük olan ülke 280 \$ ile Kongo Cumhuriyetidir. Norveç KBGSMH rakamları Kongo rakamlarından yaklaşık 170 kat daha büyüktür. Bu sonuç, küreselleşen dünyamızda bölgeler ve ülkeler arasındaki gelir düzeyi uçurumunu açıkça göstermektedir. UNDP tarafından her yıl hesaplanan ve önemli bir yoksulluk göstergesi olan "İnsani Gelişim Endeksi"ne göre dünya ortalama endeksi 1980 yılında 0,558 iken, 2011 yılında 0,682'ye yükselmiştir. 2011 yılı raporuna göre; Türkiye 0,699 endeks değeriyle dünya da 92. sırada yer almakta, insani gelişim endeksinin en yüksek olduğu ülke 0,943 ile Norveç olurken, en düşük olduğu ülke 0,286 ile Kongo Cumhuriyetidir (UNDP, 2011: 127-130). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organisation; FAO), açlık ve yetersiz beslenen insan sayısının 2009 yılında 100 Milyon arttığını, 1995 yılında 825 milyon olan kronik açlık ve yoksulluk çeken insan sayısının günümüzde 1 milyarı aştığını, Pasifik-Asya bölgesinde veya yetersiz beslenen insan sayısının 650 milyona ulaştığını belirtmektedir (Kunduracı, 2011: 99).

2.3. Türkiye'de Yoksulluk

Türkiye'de resmi yoksulluk verileri TÜİK'in 2002 yılı hanehalkı bütçe araştırması anketine dayanmaktadır. Ülkemizde yoksulluk kırsal bölgelerde kentsel bölgelere göre daha yoğun yaşanmaktadır. 2002 yılında % 26,96 olan yoksulluk oranı 2005 yılında % 20,50, 2009 yılında ise % 18,08 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında kırsal bölgelerde % 34,48 olan oran aynı yıl kentsel bölgelerde % 21,95 olarak gerçekleşmiş, 2009 yılında ise kırsal bölgelerde % 38,69'a çıkan yoksulluk oranı kent bölgelerinde % 8,86'ya düşmüştür. Bu sonuca göre ülkemizde yoksulluk kentsel bölgelerde düşüş

gösterirken kırsal bölgelerde artış eğilimindedir. Gıda yoksulluğu oranı, gıda harcamasını bile karşılayamayacak bireylerin nüfusa oranını vermektedir. Gıda yoksulluğu 2002 yılında % 1,35 iken 2009 yılında 0,48 olarak gerçekleşmiş ve yaklaşık olarak üç kat azalma göstermiştir. Gıda yoksulluğu oranı 2009 yılı verilerine göre kentlerde % 0,06 iken aynı yıl kırsal alanlarda % 1,42 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.1. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

	Fert Yoksulluk Oranı (%) TÜRKİYE							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (*)	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı (1)	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı (1)	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı (1)	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama esaslı görelî yoksulluk (2)	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12
KENT								
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,3	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı (1)	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı (1)	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı (1)	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,4	3,07	0,96
Harcama esaslı görelî yoksulluk (2)	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59
KIR								
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,8	34,62	38,69
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı (1)	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı (1)	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı (1)	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92
Harcama esaslı görelî yoksulluk (2)	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31	34,2

(Kaynak: 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK).

(1) 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830 TL, 2006 yılı için 0.921 TL; 2007 yılı için 0.926 TL; 2008 yılı için 0.983 TL ve 2009 yılı için ise 0,917 TL kullanılmıştır. (2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır. (*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Kişi başına günde 1 \$'ın altında gelire sahip olanların oranı 2002 yılında ülke ortalaması % 0,20 iken aynı oran 2005 yılında kentsel alanlarda, 2006 yılında da kırsal alanlarda sıfırlanmıştır. Kişi başı günlük 4,3\$ kıstasına göre ülkemizdeki yoksulluk 2002 yılında % 30,30 iken 2009 yılında % 4,35 olarak gerçekleşmiştir. Günde 4,3\$ ölçeğine göre kent bölgelerinde yoksulluk 2002 yılında % 24,62 oranından 2009 yılında % 0,96 oranına gerilerken kırsal alanlarda 2002 yılında % 38,82 oranından 2009 yılında % 11,92'ye düşmüştür.

Harcama esasına göre hesaplanan görelî yoksulluk oranlarında 2002-2009 yılları arası ülke ortalamasında fazla bir değişiklik olmamıştır. Bölgeler

bazında kentsel alanlarda görelî yoksulluk oranı 2002 yılında % 11,33 iken 2009 yılında % 6,59'a gerilemiş yaklaşık % 40'lık bir azalma kaydedilmiştir. Kırsal bölgelerde ise 2002 yılında % 19,86 olarak gerçekleşen görelî yoksulluk oranı 2009 yılında % 34,20'ye yükselmiştir. Bu sonuçlara göre kentsel bölgelerde gelir dağılımı iyileşirken, kırsal alanlarda adaletsizliğin her geçen yıl daha da arttığı görülmektedir.

Türkiye'deki yoksulluk boyutuna, yoksul birey bazında bakıldığında 2007-2009 arası dönemde fazla bir değişiklik olmamıştır. 2007 yılında 12.261.000 olan yoksul birey sayısı 2009 yılında 12.751.000 kişiye yükselmiştir. Harcama esasına dayalı görelî yoksul sayısı ise 2007 yılında 10.127.000 kişi iken 2009 yılında 10.669.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Kişi başı günlük gelir bazında ise günlük 1\$ altında gelire sahip olan birey sayısı yoktur. Günlük 2,15 \$ gelire göre 2007 yılında 356.000 kişi olan yoksul sayısı 2009 yılında 159.000 kişiye düşerken, benzer şekilde günlük 4,3 \$ gelir düzeyinde 2007 yılında 5.796.000 kişi olan yoksul sayısı 2009 yılında 3.066.000 kişiye düşmüştür. Yoksulluğun kentlerle kırsal alanlar arasındaki ciddi farkını yoksul birey sayısında da rahatlıkla görebiliriz. 2007 yılında kentlerdeki yoksul birey sayısı 4.968.000 kişi iken aynı yıl kırsal alanlar da 7.293.000 kişi olarak görülmektedir. 2009 yılına geldiğimizde kentlerdeki yoksul sayısı 4.318.000 kişiye düşerken kırsal alanlarda 8.432.000 kişiye yükselmiştir. Gelir yoksulluğu bakımından kişi başına günlük 2,15 \$ ve 4,3 \$ kıstasına göre 2007 yılına göre 2009 yılında hem kırsal alanlarda hem de kentlerde yoksul birey sayılarında önemli sayıda düşüşler gözlenmektedir. Günlük 4,3 \$ kıstasına göre kentlerde 2007 yılında 2.111.000 kişi olan yoksul sayısı 2009 yılında 469.000 kişiye düşerken, kırsal alanlarda 2007 yılında 3.686.000 kişi olan yoksul sayısı 2009 yılında 2.597.000 kişiye düşmüştür

Bu dönemde ülke bazında gelirden hissedilir derecede artış olmasına rağmen, yüksek gelirli bireylerin gelirlerindeki artış çok daha fazla olmuştur. Harcama esaslı görelî yoksulluk oranlarına baktığımızda bunu çok daha iyi görebilmekteyiz. Kentlerde 2007 yılında 4.017.000 kişi olan görelî yoksul sayısı 2009 yılında 3.214.000 kişiye düşmüş aynı dönemde kırsal alanlarda 2007 yılında 6.110.000 kişi olan görelî yoksulların sayısı 2009 yılında 7.455.000 kişiye yükselmiştir. Bu durumda günlük gelir kıstasına göre yoksul birey sayısında bir azalma söz konusu iken görelî yoksullukta kentlerde yoksul birey sayısı azalırken, kırsal alanlarda görelî yoksul birey sayısının artması, gelir dağılımında kırsal alanlardaki bireylerin aleyhine adaletsizliğin daha da arttığı sonucunu çıkarabiliriz.

Tablo 2.2. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı

Yöntemler	Yoksul Fert Sayısı (Bin Kişi)		
	TÜRKİYE		
	2007(*)	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	328	374	339
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	12.261	11.933	12.751
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı (1)	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı (1)	356	330	159
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı (1)	5.796	4.759	3.066
Harcama esaslı görelî yoksulluk (2)	10.127	10.497	10.669
	KENT		
Gıda yoksulluğu (açlık)	33	122	29
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	4.968	4.533	4.318
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı (1)	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı (1)	43	93	20
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı (1)	2.111	1.483	469
Harcama esaslı görelî yoksulluk (2)	4.017	3.871	3.214
	KIR		
Gıda yoksulluğu (açlık)	295	252	310
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	7.293	7.400	8.432
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı (1)	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı (1)	313	237	138
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı (1)	3.686	3.276	2.597
Harcama esaslı görelî yoksulluk (2)	6.110	6.626	7.455

(Kaynak: 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK).

(1) 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2007 yılı için 0.926 TL, 2008 yılı için 0.983 TL ve 2009 yılı için ise 0.917 TL kullanılmıştır (2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerî % 50'si esas alınmıştır. (*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

3. Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Kamu Politikaları

3.1. Literatür Özeti

Dünyada ve Türkiye'de çok sınırlı sayıda yapılan gelir eşitsizliği, tüketim harcaması ve yoksulluk çalışmaları özetine Alesina ve Rodrik (1994), ile başlanabilir. Çalışmada, sosyal harcamaların gelir eşitsizliğini azaltacağı ve vergileri düşürmenin de büyümeyi artıracığı sonucuna varmışlardır. Gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkiye rastlanamamış, bunun nedenini de verilerin kalitesinden ve kullanılan örneklerden kaynaklandığını ileri sürülmüştür. Ghura v.d. (2002), ekonomik büyüme ve gelir ilişkisini incelemiş ve ekonomik kalkınmada Kuznets hipotezinin (ekonomik kalkınmanın başlangıç aşamasında artan gelir eşitsizliğinin kalkınma sürecinin sonraki aşamalarında azalması) geçerli olup olmadığını araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre ekonomik kalkınmada Kuznets hipotezinin geçerli olmadığını, ekonomik büyümenin gelir dağılımına karşı yansız olduğu sonucuna varmıştır. Sylwester (2003),

yüksek öğrenime kayıt oranının artmasıyla Gini Katsayısının değerinde bir değişim olup-olmadığını incelemiştir. Çalışmada kurulan regresyon modelinde gelir eşitsizlikleri değişimi ve yüksek öğrenim kayıt verileri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre gelir eşitsizliğindeki artış ile yüksek öğrenime kayıt olma arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Fusco (2003), Panel veri analizi yaparak çok boyutlu yoksulluk endeksini incelemiştir. Çalışma sonucuna göre çok boyutlu yoksulluk endeksinin, yoksulluğun geçici- kalıcı mı? olduğunu ve yoksulluğun uzun ve kısa dönemdeki etkilerini tespit etmiştir. Checch (2003), gelir dağılımı eşitsizliği ile eğitime erişim arasında ilişki olup-olmadığını araştırmıştır. Çalışmada 1960-1995 yılları arası 108 ülkenin verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre gelir dağılımı eşitsizliğinin okula kayıt oranları ve eğitime yapılan kamu harcamalarının etkisi ile açıklanabileceği sonucuna varmıştır. Hoover, v.d. (2008), zaman serisi analizi metodu kullandığı çalışmada, işsizliğin yoksulluk üzerinde önemli bir belirleyici olduğu, tek ebeveynli ailelerde yoksulluğun yoğun olduğunu, transfer harcamalarının ve ücret eşitsizliklerinin yoksulluk üzerinde önemli belirleyici olduğu sonucuna varmışlardır. Ananat (2011), Amerika’da kentsel yoksulluk, eşitsizlik ve ırk ayrımcılığı arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Araştırmaya göre, büyük şehirlerde siyah ve beyaz ırklar arasında gelir farklılıkları artarken beyaz nüfus içerisinde yoksulluk ve eşitsizlik azaldığı ve değişkenler arasında negatif korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tokathoğlu ve Atan (2007), Kuznets Eğrisini Türkiye için test eden çalışmada Kuznets eğrisini Ters U şeklinde değil U şeklinde bulmuşlardır. Canbay ve Selim (2010), Logit analize göre, Türkiye’de kentsel yoksulluk düzeyinin kırsal yoksulluk düzeyinden daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kırsal kesimde hanehalkı büyüklüğünün yoksulluk üzerinde etkisi olmadığı, hanehalkı reisinin eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk oranının azaldığı, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olan hanehalkı reisinin yoksulluk düzeyinin kayıtlı olmayanlara göre daha düşük olduğu görülmüştür. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin yoksulluk düzeyinin diğer sektörlere göre daha yüksek olduğu ve hane reisinin ek işinin olmasının yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Kentsel alanlarda hane reisinin çalışma saatlerinin artmasının yoksulluğu azalttığı görülürken hanehalkı reisinin çalışmaya engel durumu varsa hem kırsal hem de kentsel alanlarda yoksulluğun arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca hanehalkı reisi emekli ve bir eve sahipse yoksulluk azalmaktadır.

Kızılgöl ve Demir (2010), 2002-2006 dönemini kapsayan logit analizine göre, hanehalkının yoksulluğunu hanehalkı reisinin yaşı, eğitim seviyesi ve hanehalkı büyüklüğü önemli düzeyde belirlemektedir. Buna göre hanehalkı reisinin yaşı ve eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk riskinin azalmakta, hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk olasılığı artmakta ve

kırsal kesimlerde yoksulluk riski fazla olmaktadır. Hanehalkı reisinin tarım ve inşaat sektörlerinde çalışması yoksulluk riskini artırırken, imalat, ticaret ve hizmet sektörlerinde çalışması yoksulluk riskini azaltmaktadır. Dağdemir ve Acaroğlu (2011), 1990-2006 dönemi için bölgesel gelir dağılımı farklılıkları ve gelişimini açıklaya çalışmada KBGSYİH’nın büyüklüğü ilin sermaye stoku, işgücü sayısı, insan sermayesi, hizmet sektörünün verimliliği ve kentleşme oranları değişkenleri ile açıklanmıştır. Çalışma sonuçları, kamu istihdam oranı yüksek illere geçildikçe KBMG’in azaldığını, siyasi temsil oranı yüksek illerin KBMG’inin de yüksek olduğunu göstermiştir. Kalkınmada öncelikli illerin KBMG’i düşük olmasına rağmen, değişkenlerin anlamlılık düzeyi bu illerin seçiminde siyasi faktörlerin etkin olduğunu ve teşviklerin yeterince uygulanmadığını göstermiştir.

Hazman (2011), 1980-2005 dönemi için gelir dağılımındaki adalet ve sosyal güvenlik harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiş, ayrıca toplam kamu harcamalarının seviyesini de analizde dikkate almıştır. Çalışmada yıllık verileri kullanılmış ve Hata Düzeltme Modeli ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, gelir dağılımından kamu harcamasına doğru ve sosyal güvenlik harcamalarından kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Buna göre Gini katsayısı arttıkça gelir dağılımını iyileştirme politikalarının kamu harcamalarını etkileyebileceği ve sosyal güvenlik harcamalarındaki artışın da kamu harcamalarındaki artışı etkileyebileceği öne sürülmüştür. Buna göre hem sosyal güvenlik harcamalarının artması hem Gini katsayısının artması kamu harcamalarının artmasında etkili olmaktadır. Aydın ve Güloğlu (2011), Türkiye’de nispi yoksulluğun nedenlerini ve boyutlarını incelemişlerdir. Çalışma da aylık ortalama fert gelirleri ölçüt alınmış olup Türkiye’de nispi yoksulluğun boyutları ölçülerek yoksulluk boyutu ve göreceli yoksulluğun sebepleri ortaya konulmuştur. Araştırmada TÜİK’in Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları Anket verileri kullanılmıştır. Çalışmada, Türkiye’de nispi yoksulluğun, eğitim düzeyi düşük kişiler arasında, istihdam bakımından yevmiyeli ve geçici çalışanlar ile tarım sektöründe çalışanlar arasında, yaş bakımından 60 yaş üzeri olanlarda ve cinsiyet bakımından kadınlar arasında diğer gruplara göre daha yoğun olduğu saptanmıştır.

3.2. Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Kamu Politikaları

3.2.1. Yoksullukla Mücadele Politikaları

Ekonomik Büyüme: Yoksullukla mücadelede öne çıkan politikaların başında ekonomik büyüme gelmektedir. Ekonomik büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisi hem eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel hizmetleri artırması hem de gelir dağılımı üzerinde kilit rol olmasından kaynaklanmaktadır (Şenses, 2009: 222). Yoksulların sahip oldukları en önemli değer emek olduğu ve bu nedenle GSYİH’daki bir birimlik bir artışın istihdamı ne kadar artırdığı önem arz eden bir konudur (Temiz, 2008: 88). Birleşmiş Milletler, Kalkınma Programı’nda ekonomik büyümenin

toplam verimliliği artırırken yoksulların verimliliklerinin de artırılması, yoksulların ekonomik büyümeden yararlanırken ekonomik büyümeye katkı sağlamaları gereği üzerinde durulmuştur (Aktan ve Vural, 2002: 882).

Kamu Harcamaları: Kamu Harcamaları yoksullukla mücadelede kullanılan en önemli araçlardan birisidir. Kamu harcamaları kadar kamu gelirleri de yoksullukla mücadelede önemli bir araç olarak kullanılabilir. Eğitim ve sağlık alanlarında etkin bir yoksullukla mücadele aracı olarak kamu harcamasının, yoksullara “ulaşabilir” ve onların ihtiyaçlarına “cevap verebilir” olması gerekmektedir. Verginin düşürülmesi de yoksullukla mücadelede önemli bir araçtır (Sarısoy ve Koç, 2010: 332). Kamu Harcamalarının piyasaya en etkin şekilde müdahalesi transfer harcamaları ve vergi politikaları ile gerçekleştirilmektedir (Çelik, 2004: 74).

Radikal Reformlar: Radikal reform olarak kaynakların yeniden dağıtımı, yoksulluğu azaltıcı bir uygulama olarak üretim faktörlerinin yaygınlaşmasında ve kredi ve istihdam olanaklarının yoksul insanlara yönlendirilmesinde önemli bir rol oynayabilir (Şenses, 2009: 227). Radikal reformların en önemlisi beklide gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun yüksek olduğu AGÜ’lerde toprak reformu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. UNDP yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasına yönelik önerilerinde gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun büyük bölümünün kırsal alanlarda yoğunlaştığı ve yoksulluğun azaltılması için toprak ve tarımsal kaynakların daha eşitlikçi dağıtılması gerekliliğine vurgu yapılarak toprak reformunun önemi belirtilmiştir (Aktan ve Vural, 2002: 882).

Üçüncü Yol Yaklaşımı: 1990’lı yıllarda ortaya çıkan üçüncü yol yaklaşımı, özgürlük, kişisel sorumluluk, fırsat eşitliği ve insan sermayesinin geliştirilmesini hedefleyen “olanaklı” ya da “yapabilir” kılan, toplumda en dezavantajlı ve en yoksul bireylerin temel gereksinimlerinin karşılanması ve toplumsal yaşamdan dışlanmalarını engellemek üzerine kurulmuş bir devlet anlayışıdır (Gül, 2007:196-198).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Politikaları(KSSP): Kurumsal Sosyal Sorumluluk, kavram olarak belirli bir marka ya da ürünün belirli bir amaç veya sebep ile bir araya getirilerek satışların artırılması faaliyetidir (Rosenberg, 1995: 50). Ekonomik faaliyetin yanı sıra bir sosyo-kültürel faaliyet de olan KSSP de firmalar her yıl çok büyük rakamlar harcadıkları reklam kampanyaları yerine toplumsal sorunlara yardım eden bir kampanyada yer alarak hem gelirlerini hem de müşterileri karşısında ki toplumsal itibarını artırmaktadır (Orçan, 2007: 28).

Uluslararası Kuruluşlar: Yoksulluğa en büyük ilgiyi UNDP ve Dünya Bankası göstermektedir. Dünya Bankası 1978 yılından itibaren her yıl belirli konularda Dünya Kalkınma Raporu yayınlamaktadır. 1980 yılındaki raporun konusu yoksulluktur. 1960’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmeye ve altyapı yatırımlarına ağırlık vermesi gerektiği

düşünülürken 1970’li yıllarda kırsal alanlardaki gelişmeye önem verilmiştir. 1980’li yıllarda birçok gelişmekte olan ülkede artan borç ve azalan döviz gelirleriyle birlikte makro ekonomik alanda birçok problemlerle karşılaşmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise ekonomik koşullar bankanın tekrar yoksullukla mücadeleyi ana gündem maddesi yapmasına yöneltmiştir (Uzun, 2003: 155).

Yoksullukla Mücadele Programları: Yapısal uyum politikaları sonucunda artan yoksulluk karşısında birçok ülkede yoksullukla mücadele programları uygulanmaya konulmuştur. Bu uygulamalar gıda, istihdam temel mal ve hizmetlerin sübvansiyonu ve kredi imkânlarına erişimi içermektedir. Yoksullukla mücadele programlarının etkinliği ve başarısı yoksullukla mücadelenin kamuoyu tarafından öncelikli hedef olarak belirlenmesi ve bu kapsamda uygulanacak politika ve programların toplumda yaygın olarak destek görmesi, yoksul kitlenin iyi belirlenmesi ve uygulamanın şeffaf ve hızlı ve doğru karar alabilecek iyi bürokratik kadroların var olmasına bağlıdır (Şenses, 2009: 237-240).

Mikro Kredi Uygulaması: Bir ekonomide resmi finans kuruluşlarına erişim olanağı bulamayan yoksul aileler için oluşturulmuş bir finans yöntemi olan mikro kredi uygulaması, yoksul ailelere üretici faaliyetler içinde bulunmalarına, küçük işletmelerini büyütmelerine ve tüketimlerini artırmalarına yardımcı olacak hizmeti sunan bir yaklaşımdır. Kredilerin amacı yoksul ailelere finansal destek olmakla beraber asıl hedef kitle, yoksul kadınlardır. (Altay, 2007: 61). 1976 yılında Bangladeş’te başlayan uygulama 31 Aralık 2006 tarihi itibarıyla mikro kredi kuruluşlarının 133.030.913 müşteriye ulaştıkları ve bunların 92.922.574 kişininin programa dâhil olduklarında yoksulluk sınırının altında buldukları belirtilmiştir (Gökyay, 2008: 12-57).

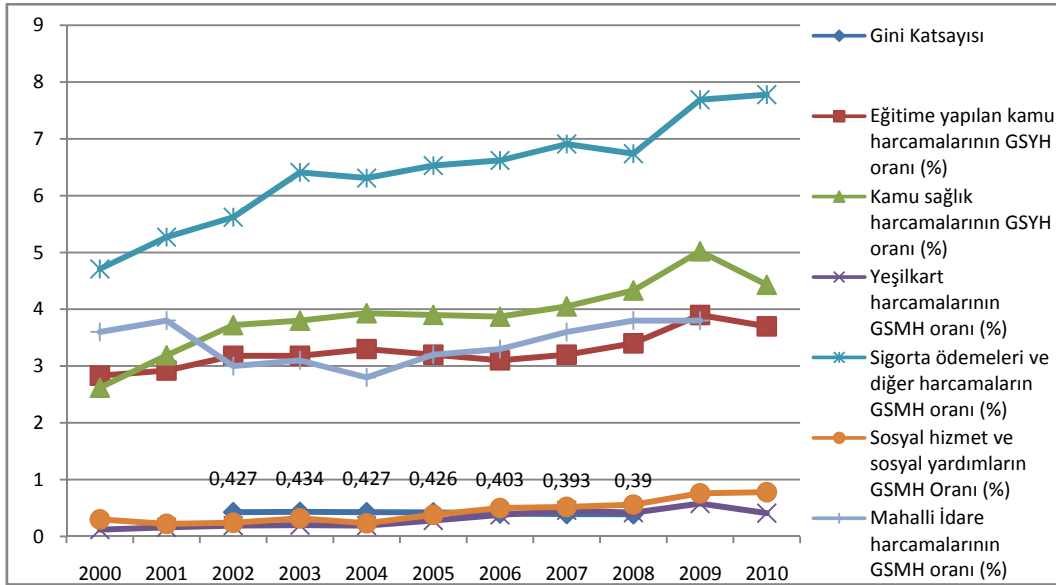
Türkiye’de uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının etkisini ölçmek için yoksulluk oranları ile karşılaştırma yapıp, uygulanan politikaların ne derece yoksulluk oranını değiştirdiği veya hangi tür yoksullar üzerinde etkili olduğunu araştırabilmemiz için toplumdaki tüm yoksul bireyler üzerinde etkili olabilecek ve yıllar itibarıyla karşılaştırma yapmamıza olanak tanıyacak nicel verilere ihtiyaç duymaktayız. Yoksullukla mücadelede kamu harcamalarını seçme sebebimiz, yoksullukla mücadele de doğrudan kullanılabilen bir politika olması ve ne tür bir kamu harcamasının hangi tür bir yoksulluk göstergesi üzerinde etkili olduğunu görmemize imkân tanınması nedeniyledir. Bu nedenle yoksulluk göstergeleri ile kamu harcamalarının türevleri olan sağlık harcamaları, eğitim harcamaları, yeşilkart harcamaları, sigorta harcamaları, sosyal yardım harcamaları ve mahalli idare harcamaları verilerini kullanarak karşılaştırma yapılmıştır.

3.3. Yoksullukla Mücadelede Kamu Harcamaları

3.3.1. Gini Katsayısı ve Kamu Harcamaları

Gini katsayısı, bir ülkedeki toplam gelirin ülke bireyleri arasındaki dağılımını göstermektedir. Bir başka söylemle bir ülkedeki gelir eşitsizliğini gösteren katsayıdır. Türkiye için Gini katsayısı TÜİK tarafından 2002 yılından itibaren yayınlanmakta olup son veri yılı 2008'dir. Türkiye için 2002-2008 dönemi arasında Gini katsayısı 2002 yılında 42,7 iken 2003 yılında 43,4 olarak gerçekleşmiş, 2003 yılı hariç bir düşüş eğilimi göstermiştir. Gini katsayısının sadece 2003 yılında artış göstermesi ve diğer dönemlerde azalma eğiliminde olması, kamu harcamalarının ise 2003 yılında tüm kalemlerde artış göstermesi Gini katsayısı ile kamu harcamaları arasında ciddi bir ilişki olmadığı anlamına gelebilir. Ancak kamu harcamalarının etkilerinin gecikmeli olarak ülkedeki gelir eşitsizliğine etki edebileceği de gözden kaçırılmaması gereken bir konudur. Bu yüzden sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamalarının 2001 ve 2002 yıllarında düşük gerçekleşmesi ve mahalli idare harcamalarının 2002 ve 2003 yıllarında önceki yıllara göre daha az oranda gerçekleşmesi bu iki harcama kalemi ile Gini katsayısı arasında gecikmeli bir ilişki olabileceğini göstermektedir.

Grafik 3.1. Gini Katsayısı ve Kamu Harcamaları

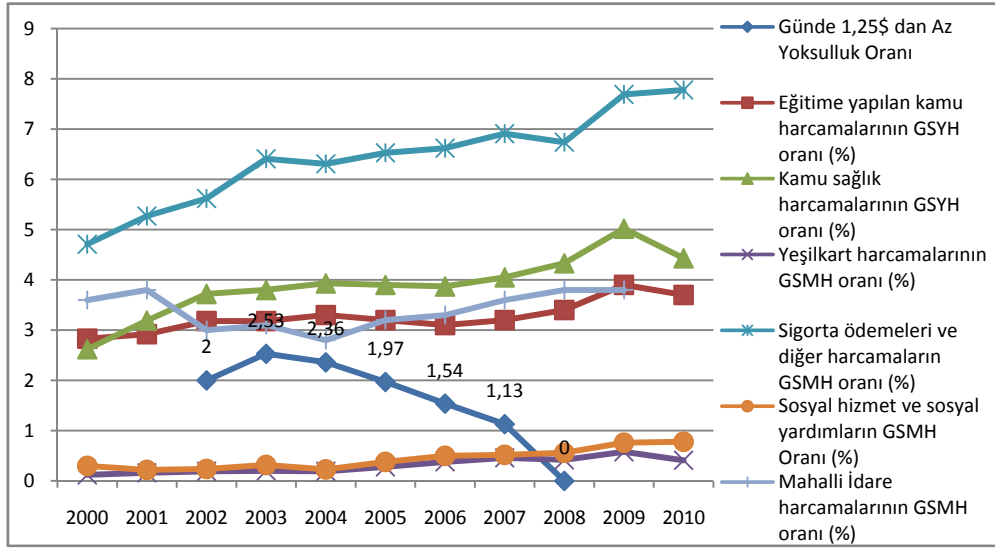

3.3.2. Günde 1,25\$'dan Az Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

Günde 1,25 \$'dan az yoksulluk oranı, bir günlük geliri 1,25 \$'dan az olan bireylerin sayısının toplam nüfusa oranını göstermektedir. Buna göre Türkiye'de 2002 yılında % 2 olan oran 2003 yılında % 2,53'e yükselmiş ve 2004 yıllarında tekrar düşüşe geçerek 2008 yılında % 0 olarak

gerçekleşmiştir. 2008 yılından itibaren Türkiye’de bir günlük geliri 1,25 \$’dan az olan birey kalmamıştır. 2002-2008 döneminde Türkiye’de kamu harcamalarında bir artış eğilimi mevcut iken bazı dönemlerde az da olsa bir azalma söz konusudur. Kamu harcama kalemlerindeki artışın yoksulluk oranını dolaylı ya da dolaysız olarak azalttığı görülmektedir. 2003 yılındaki 1,25 \$’dan az yoksulluk oranındaki artışa etki eden kamu harcama kalemi veya kalemlerinin neler olduğuna bakıldığında; sadece eğitim için yapılan kamu harcamalarında 2002 ile 2003 yılları arasında bir artış söz konusu değildir. Mahalli İdare harcamalarının ve sosyal yardım harcamalarının bizzat yoksulları korumak üzere yapıldıkları düşünüldüğünde 2001 ve 2002 yılındaki mahalli idare harcamalarının ve sosyal yardım harcamalarındaki azalmanın yoksullar üzerinde önemli etkisi olabileceği düşünülebilir. Ancak 2004 yılında sosyal harcamalardaki bir azalmanın 1,25 \$’dan az yoksulluk oranını etkilemediğini, 2004 yılı sonrası mahalli idare harcamalarının ve sosyal harcamaların yoksullar üzerinde önemli bir etki ettiğini de belirtmek gerekmektedir.

Grafik 3.2. Günde 1,25\$ Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

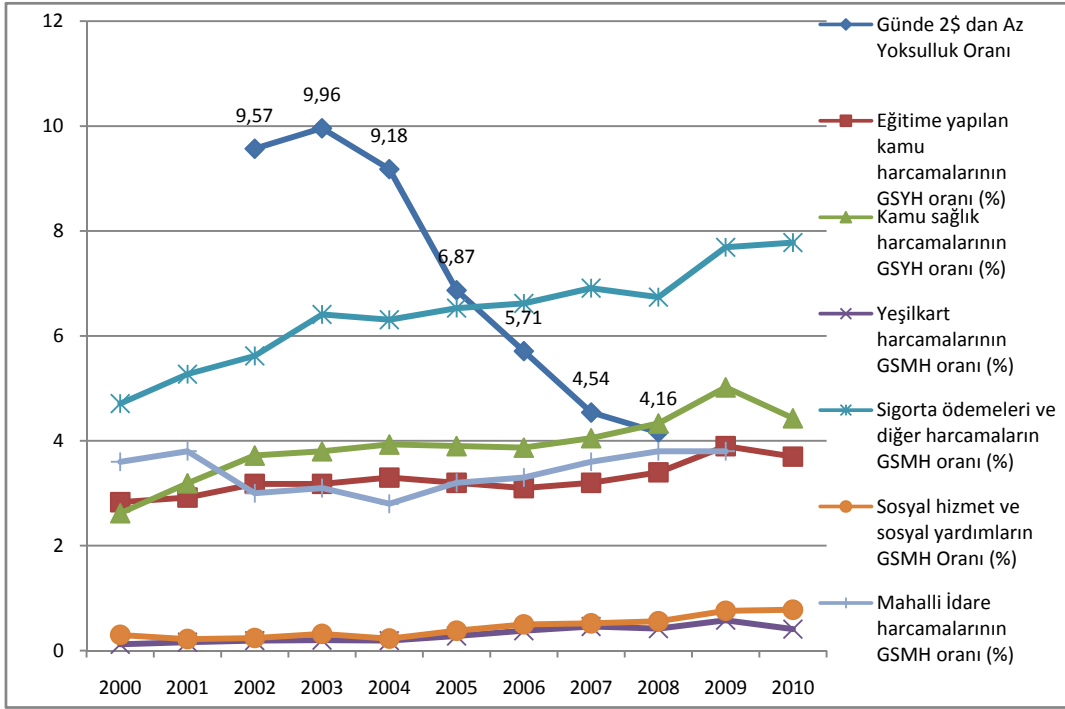

3.3.3. Günde 2 \$’dan Az Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

Günde 2 \$’dan az yoksulluk oranı, bir günlük geliri 2 \$’dan az olan birey sayısının toplam nüfusa oranını göstermektedir. Türkiye’de 2002 yılında % 9,57 olan oran 2003 yılında % 9,96’ya yükselmiş ve 2004 yıllarında tekrar düşüşe geçerek 2008 yılında % 4,16 olarak gerçekleşmiştir. Günde 2 \$’dan az yoksulluk oranı da günde 1,25 \$’dan az yoksulluk oranı gibi 2003 yılında bir artış göstermiştir. Kamu harcama kalemlerinde bir azalma olmamasına rağmen 2003 yılındaki yoksulluk oranındaki bu artışın başka bir makro ekonomik sebeple ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak 2 \$

kıstasına göre 2005 yılındaki yoksulluk oranındaki sert düşüşün açıklamasını mahalli idare harcamaları ve sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamalarındaki ciddi artışla açıklamak mümkün olabilmektedir. Benzer şekilde 2008 yılında sıfırlanan oranda mahalli idare harcamaları ve sosyal yardım harcamalarına ek olarak sağlık harcamaları ve eğitim harcamalarının da önemli derecede etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

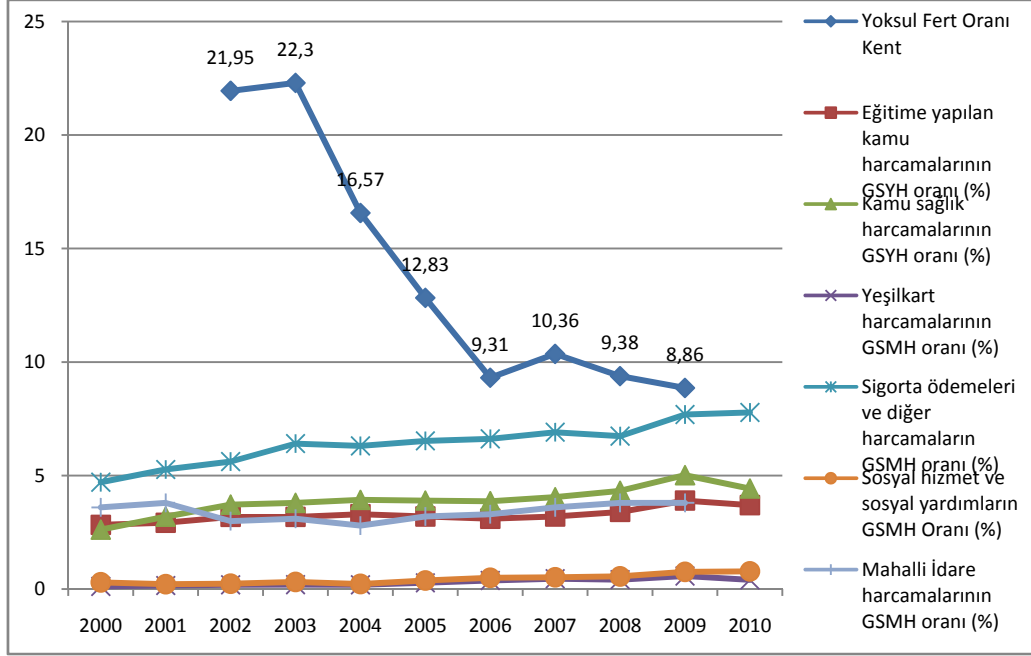
Grafik 3.3. Günde 2\$ Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

3.3.4. Kentsel Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

Yoksul fert oranı, yoksulluk çizgisi altında bulunan birey sayısının toplam nüfusa oranlanmasıyla bulunur. Kent bölgeleri için ise kentlerde yoksulluk çizgisi altında yaşayan bireylerin toplam kent nüfusuna oranlanmasıyla bulunur. Türkiye’de için kent yoksul fert oranı 2002 yılında % 21,95 iken 2003 yılında % 22,3’e yükselmiştir. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında önemli derecede düşüş yaşayan oran 2007 yılında % 10,36’lık değeriyle yaklaşık olarak % 1 oranında bir artış gösterip tekrar düşüş eğilimine girmiştir.

Grafik 3.4. Kent yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

42

Kentsel alanlardaki yoksulluk üzerinde sigorta ödemeleri harcamasının diğer kalemlere oranla çok daha fazla etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü çalışan bireylere sigorta yapma baskısı, şehirleşmiş alanlardaki yoksulluğu azaltmada önemli bir faktördür. Mahalli idare harcamalarının kent bölgelerindeki yoksul bireylerin yoksulluk derecelerini azaltmada doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebileceği düşünülerek 2003 yılındaki kent yoksulluk oranındaki artışın 2002 yılındaki mahalli idare harcamalarındaki bir azalmanın etkisi olabileceği söylenebilir. Ancak 2007 yılındaki kent yoksulluk oranındaki artışı mahalli idare harcamalarıyla ilişkilendirebilmek olası görülmemektedir. 2007 yılındaki yoksulluk oranındaki artışın bir önceki dönemdeki eğitim ve sağlık harcamalarındaki azalmayla ilişkisi olması muhtemeldir. Genel olarak kent bölgelerinde yoksulluk oranını tüm kamu ve özel harcama kalemleriyle ilişkilendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü kent bölgelerinde özel yatırımlar ve özel kuruluşların yoğunluğu dikkate alındığında yoksulluk oranındaki değişimin sadece kamu harcama kalemlerinde meydana gelen değişikliklere bağlamak yanlış sonuçlar çıkarmamıza neden olacaktır.

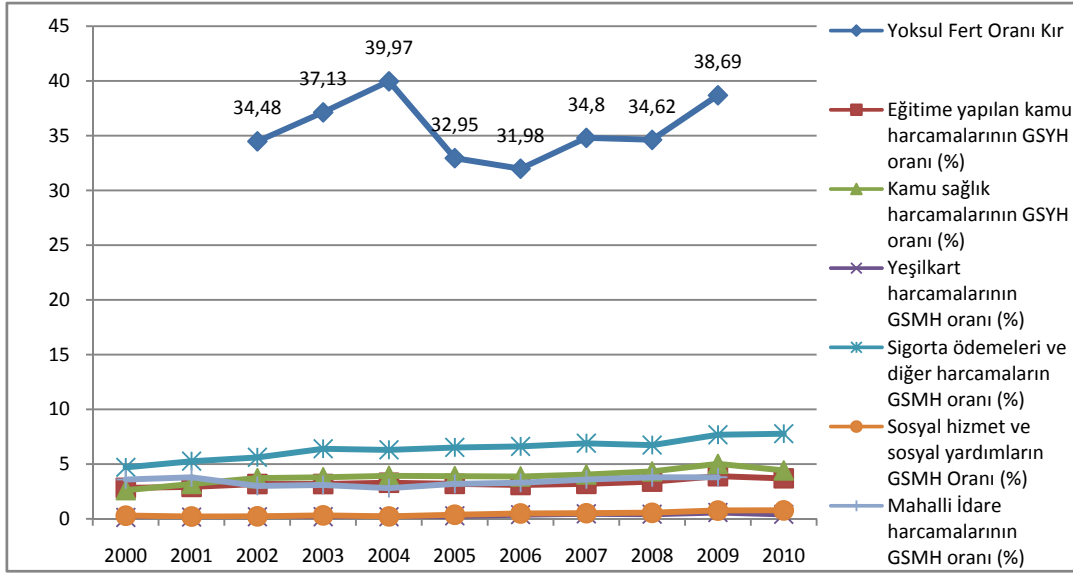
3.3.5. Kırsal Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

Kırsal kesim yoksulluk oranı, kırsal bölgelerde yoksulluk sınırı altında yaşayan bireylerin kırsal bölge nüfus toplamına oranlanmasıyla bulunur. Türkiye için kırsal kesim yoksulluk oranı yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermektedir. 2002 yılında % 34,48 olan yoksulluk oranı 2003 yılında %

37,13'e 2004 yılında % 39,97'ye yükselmiş, 2005 yılında önemli miktarda azalma göstererek % 32,95'e gerilemiştir. Kırsal kesim yoksulluk oranının 2002-2009 döneminde en yüksek olduğu yıl % 39,97 ile 2004 yılı olurken aynı dönemde yeşilkart harcamaları, sigorta ödemeleri, sosyal harcamalar ve mahalli idare harcamalarındaki azalmayla ilişkilendirebilmek mümkündür. Kentsel alanlarda sigorta ödemeleri yoksulluğu azaltmada önemli bir etken iken kırsal alanlardaki yoksullar üzerinde belirgin bir etki göstermemektedir.

Grafik 3.5. Kır Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

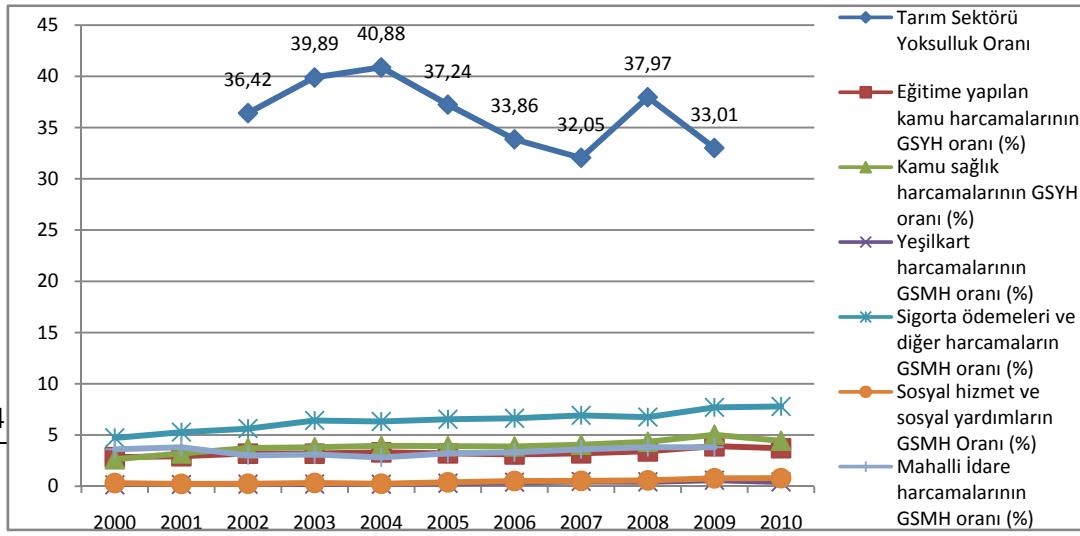
Kırsal kesim yoksulluk oranındaki değişmelerle ilişkilendirdiğimiz bu harcama kalemlerinde 2009 yılında bir azalma söz konusu değilken yoksulluk oranının aynı yılda ikinci en yüksek oranına ulaşması açıklayamadığımız dikkat çekici bir diğer noktadır. 2001-2004 yılları arasında yoksulluk oranının artışı ülkemizde yaşanan ekonomik krizin etkilerinin sürdüğünün bir göstergesidir. 2009 yılında kırsal yoksulluk oranındaki artışı da aynı yıl içerisinde tüm dünyayı etkileyen ekonomik krizle ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü ekonomik krizlerden en çok, gelir düzeyi olarak toplumun en zayıf kesimi oluşturan kırsal alanlarda yaşayan bireyler, toplumun diğer kesimine göre çok daha fazla etkilenmektedir.

3.3.6. Tarım Sektörü Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

Yoksulluk oranlarına sektörel bazda baktığımızda yoksulluğun en yüksek olduğu sektör tarım sektörüdür. Tarım sektöründe yoksulluk oranı kırsal kesim yoksulluk oranı gibi yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermektedir. Tarım sektöründe yoksulluk oranının en yüksek olduğu dönem, kırsal kesim yoksulluğunun yüksek olduğu dönem olan 2003 ve 2004 yıllarıdır. Bu dönemdeki yoksulluk oranındaki artışı yeşilkart

harcamaları, sigorta ödemeleri, sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamaları ile ilişkilendirmek mümkün iken yoksulluğun tekrar artış gösterdiği 2008 yılını, yeşilkart harcamaları ve sigorta ödemeleri kalemleriyle ilişkilendirmek mümkün görülmektedir. Tüm kamu harcama kalemlerinde artışın söz konusu olduğu 2009 yılında tarım sektörü yoksulluk oranı önemli bir düşüş göstererek yaklaşık % 5'lik bir azalma gerçekleştirmiştir. 2009 yılındaki bu artış yine ekonomik krizin etkilerinin tarım sektöründeki yoksul bireyler üzerinde önemli derecede etkili olduğunu göstermektedir.

Grafik 3.6. Tarım Sektörü Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

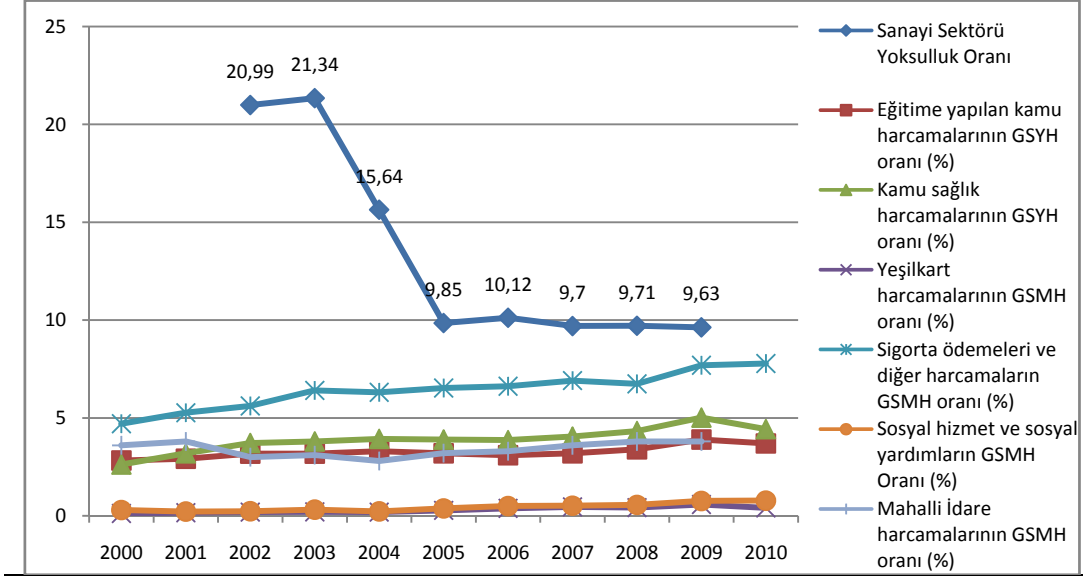

3.3.7. Sanayi Sektörü Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

Sanayi sektörü yoksulluk oranı 2002-2009 döneminde önemli dalgalanmalar göstermesine karşın sekiz yıllık dönemde yaklaşık % 50 oranında bir azalma göstermiştir. Tarım sektöründe yoksulluğun en yüksek seviyeye ulaştığı 2004 yılında sanayi sektöründe yoksulluk oranında % 5'lik bir azalma olmuştur. Aynı yıl içerisinde yeşilkart harcamaları, sigorta ödemeleri, sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamaları ve mahalli idare harcamalarında azalma görülmesine karşın sanayi sektörü yoksulluk oranının azalması, sanayi sektöründeki yoksullukla adı geçen kamu harcama kalemlerinin çok yakından ilişkili olmadığını göstermektedir. Sanayi sektörü yoksulluk oranının artış gösterdiği bir diğer yıl olan 2006 yılında eğitim ve sağlık harcamalarının azalması aynı döneme denk gelmektedir. Diğer bir önemli nokta ise 2008 yılında sanayi sektöründe artan yoksulluk oranı yeşilkart harcamaları ve sigorta ödemelerindeki azalışla aynı yıl içerisinde gerçekleşmesine karşın eğitim ve sağlık harcamalarında aynı yıl içerisinde bir azalma olmaması hatta bir artışın olmasıdır. Buna göre sanayi sektöründeki yoksulluk oranıyla kamu harcama kalemleri arasında düzenli bir ilişki görülmemektedir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise 2002-2005

arasında % 50'lik bir azalma gösteren sanayi sektörü yoksulluk oranının 2005-2009 arası dönemde sadece % 0,22'lik bir azalma göstererek durağanlık sergilemesidir. Bu sonuca göre 2005 yılı sonrası kamu harcama kalemlerinde meydana gelen artışlardan sanayi sektöründe istihdam eden yoksul bireyler üzerinde etkili olmadığını söylemek mümkündür.

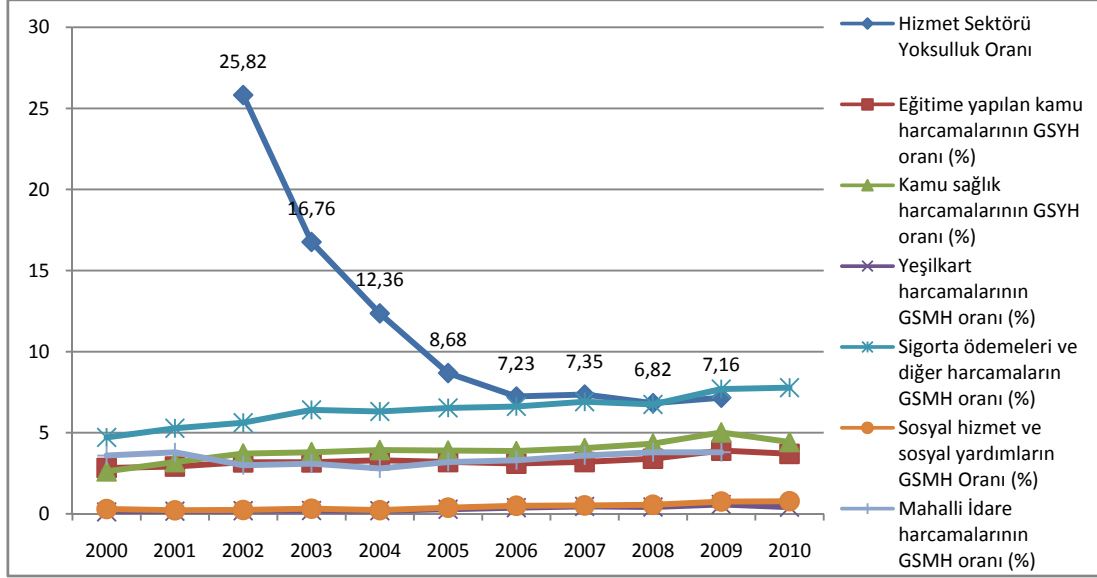
Grafik 3.7. Sanayi Sektörü Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

3.3.8. Hizmet Sektörü Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

Hizmet sektörü, yoksulluk oranının en düşük gerçekleştiği sektördür. Buna göre hizmet sektöründe yoksulluk oranı 2002 yılında % 25,82 iken 2009 yılında % 7,16 olarak gerçekleşerek sekiz yıllık dönemde yaklaşık olarak % 75 oranında bir azalma göstermiştir. Bu sekiz yıllık dönem içerisinde 2007 ve 2009 yıllarında küçük miktarlarda artış söz konusu olsa da yoksulluk oranında sürekli bir azalmadan söz etmek mümkündür. 2002-2009 döneminde tüm kamu harcamalarında bir artışın olduğu dikkate alındığında kamu harcamalarından en fazla etkilenen kesimin hizmet sektöründe istihdam eden yoksul bireyler olduğu söylenebilir. Ancak kamu harcama kalemlerinde yıllar itibariyle meydana gelen küçük dalgalanmalardan hizmet sektörü yoksul bireylerinin negatif etkilendiğini de söylemek mümkün değildir. Ayrıca kentsel alanlarda istihdam eden yoksul bireylerin diğer sektörlere göre yoğunlukla hizmet sektöründe istihdam ettiği sonucuna varılabilir.

Tablo 3.8. Hizmet Sektörü Yoksulluk Oranı ve Kamu Harcamaları

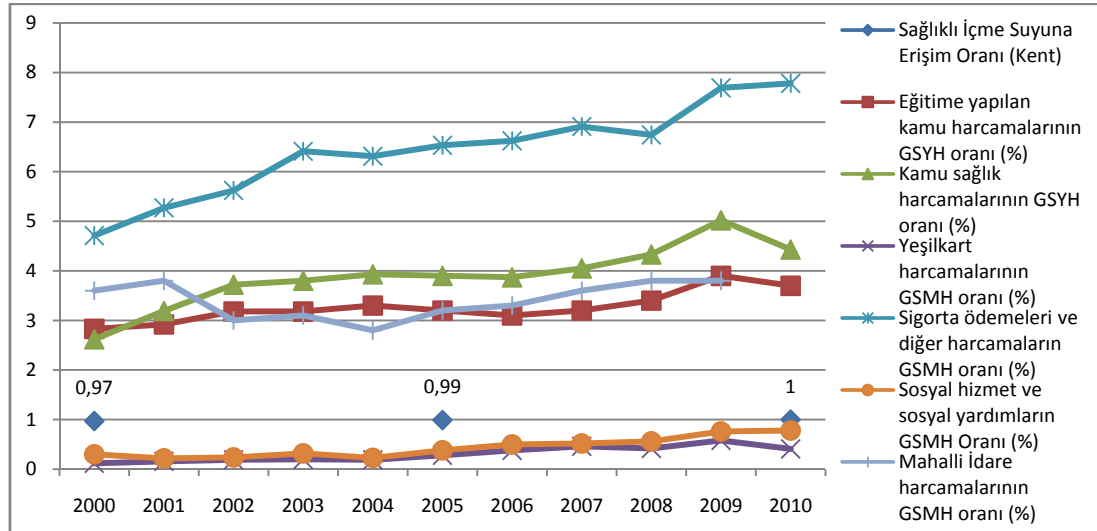

3.3.9. Sağlıklı İçme Suyuna Erişim Oranı (Kent) ve Kamu Harcamaları

46

Sağlıklı içme suyuna erişim oranı yoksulluk düzeyindeki gelişmenin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de sağlıklı içme suyuna ulaşım dünya ortalamasının üzerindedir. 2000 yılında kentsel alanlarda % 97 olan oran 2010 yılında % 100 olarak gerçekleşmiş ve sağlıklı içme suyuna ulaşamayan birey kalmamıştır.

Tablo 3.9. Kentsel Alan Sağlıklı İçme Suyuna Erişim Oranı ve Kamu Harcamaları

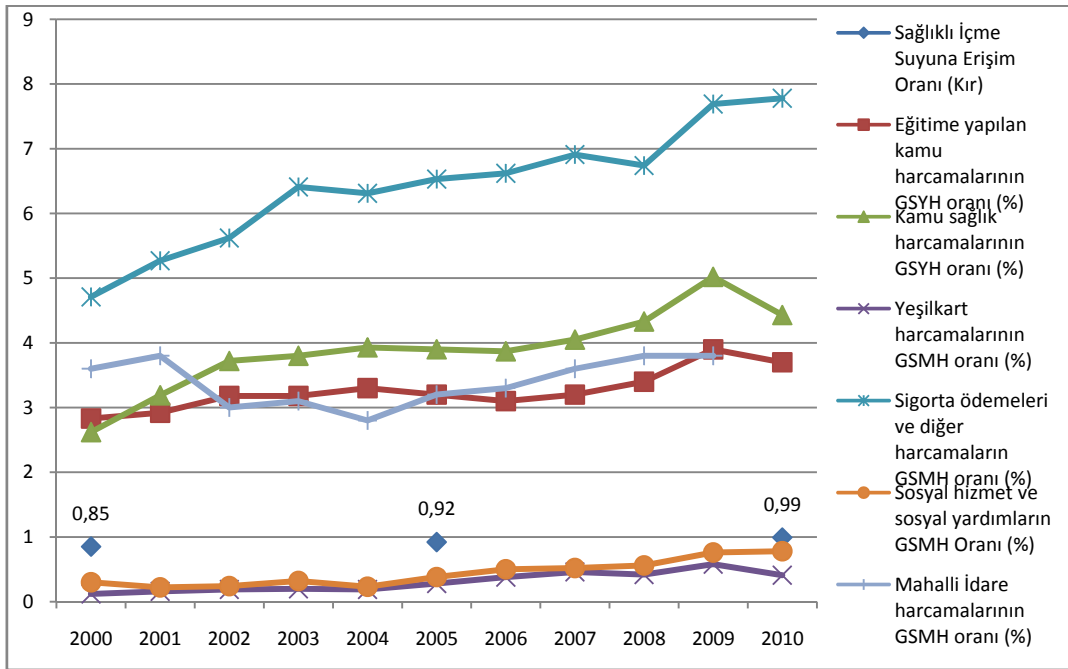

Kamu harcama kalemlerinde küçük miktarlarda dalgalanmalar olsa da sağlıklı içme suyuna erişim oranında yıllar itibariyle artış devam etmiş ve 2010 yılında tüm kentsel alanlardaki bireyler sağlıklı içme suyuna ulaşmıştır. Sağlıklı içme suyuna erişim oranı kentsel alanlarda mahalli idare harcamalarının büyük katkısı olacağı düşünülebilir. Mahalli idare harcamalarının da 2004 yılından itibaren sürekli artış eğiliminde olduğu düşünüldüğünde kentsel alanlarda sağlıklı içme suyuna erişim konusunda mahalli idare harcamalarının katkısı büyük olduğu söylenebilir.

3.3.10. Sağlıklı İçme Suyuna Erişim Oranı (Kır) ve Kamu Harcamaları

Sağlıklı içme suyuna erişim kırsal bölgelerde kentsel alanlara göre daha düşük olarak gerçekleşmiştir. 2000-2010 yılları arasında kırsal alanlarda sağlıklı içme suyuna erişim oranı önemli derecede artış göstermiş % 85'ten % 99'a yükselmiştir. Sağlıklı içme suyuna erişim oranı ile mahalli idare harcamaları arasındaki ilişkiyi incelediğimizde 2000 yılında GSMH içerisinde % 3,6'lık bir orana sahip olan mahalli idare harcamaları 2010 yılına kadar ortalama % 3,5'lik oranlarda gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamalarındaki istikrar sağlıklı içme suyuna erişim oranında da bir istikrar yakalanmasına neden olarak kırsal alanlarda dahi neredeyse sağlıklı içme suyuna erişemeyen birey kalmaması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

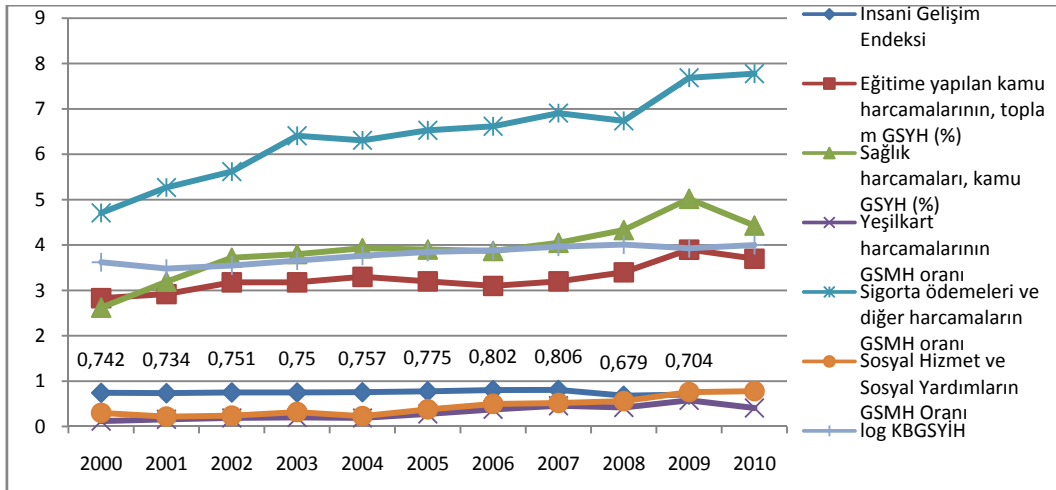
Tablo 3.10. Kırsal Alan Sağlıklı İçme Suyuna Erişim Oranı ve Kamu Harcamaları

3.3.11. İnsani Gelişim Endeksi ve Kamu Harcamaları

İnsani Gelişim Endeksi, bir ülkedeki bireyleri sağlık, eğitim ve gelirlerindeki değişimleri ölçen UNDP tarafından geliştirilmiş bir ölçüttür. Her yıl UNDP tarafından yayınlanan İnsani Gelişim Raporunda ülkelerin İnsani Gelişim Endeksleri yayınlanır. Grafiksel analizde kullandığımız İGE değerleri yayınlandığı yıldaki İnsani Gelişim Raporlarında yer alan yani güncellenmemiş verilerdir. Buna göre Türkiye’nin 2002-2009 yılları arası İGE değerlerini incelediğimizde 2001, 2003 ve 2008 yıllarında bir azalma olduğu görülmektedir. 2008 yılında meydana gelen azalmanın sebebi UNDP’nin 2009 yılından itibaren İGE hesaplamasında Gelir alt endeksini hesaplarken yapmış olduğu değişikliktir. 2009 yılından itibaren gelir alt endeksi hesaplamasında KBGSYİH değerinin logaritması alınarak hesaplama yapılmaktadır. Bu değişiklik düşük gelirli ülkelerin KBGSYİH değerlerinin İGE’ne katkısını azaltmıştır.

Grafik 3.11. İnsani Gelişim Endeksi ve Kamu Harcamaları

Türkiye için İGE değerleri ile Kamu harcama kalemlerini karşılaştırdığımızda endeksin alt endeksleri olan eğitim, sağlık ve KBHSYİH değerlerindeki değişikliklerin çok daha önemli olduğunu belirtmek gerekir. 2001 yılında endeks değerinde meydana gelen değişiklik aynı yıl içerisinde KBGSYİH değerindeki düşüşle açıklanabilir. Ayrıca 2001 yılı içerisinde meydana gelen ekonomik krizin de etkisinin önemli olacağını belirtmemiz gerekir. 2003 yılında İGE değerinin neredeyse 2002 yılındaki değeriyle aynı gerçekleşmesini 2003 yılı eğitim harcamalarının 2002 yılı eğitim harcamalarıyla aynı oranda gerçekleşmesi, 2003 kamu sağlık harcama oranının 2002 kamu sağlık harcama oranıyla neredeyse aynı gerçekleşmesi ve 2003 KBGSYİH değerinin 2002 yılında gerçekleşen KBGSYİH değerinin biraz üzerinde gerçekleşmesiyle anlaşılabilir. 2008 yılındaki İGE değerindeki azalmayı hem endeks değer hesaplanmasındaki değişikliklerle hem

de 2009 yıllarındaki KBGSYİH değerlerindeki önemli miktarlardaki azalmayla açıklayabiliriz. Buna karşılık 2005 ve 2006 yıllarında kamu eğitim harcamaları ve kamu sağlık harcaması kalemlerinde bir azalma söz konusu iken aynı yıllar içerisinde İGE değerinde önemli miktarlarda artış söz konusudur. Buna göre Türkiye için İGE değerini KBGSYİH değerinin çok daha fazla etkilediğini söylemek gerekir.

Sonuç

Yoksulluk, son yıllarda tüm dünyanın gündeminde olan kamu kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından mücadele programları geliştirilen önemli bir sorundur. Uygulanan bu programlarının etkinliği ve başarısı, yoksullukla mücadelenin kamuoyu tarafından öncelikli hedef olarak belirlenmesi, bu kapsamda uygulanacak politika ve programların toplumda yaygın olarak destek görmesi, yoksul kitlenin iyi belirlenmesi, şeffaf, hızlı ve doğru karar alabilecek iyi bürokratik kadroların var olmasına bağlıdır.

Geleneksel olarak Türkiye’de yoksullukla mücadele, yardımseverlik anlayışıyla bağdaşmaktadır. Yıllar boyunca yoksulluğu önlemeye yönelik politikalarımız sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar ve duyarlı vatandaşlarca karşılıksız aynı ve nakdi yardımlar şeklinde sürmüştür. 1980’lerin ikinci yarısından sonra kurumsal düzeyde ele alınmaya ve politikalar geliştirilmeye başlanmış olan yoksulluk, özellikle 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik krizler nedeniyle daha ciddi olarak ele alınmış, politika ve programlar geliştirilmiştir. Türkiye yoksulluk sorununun çözümü için son yıllara kadar genelde dolaylı yaklaşımı benimsemiş ve bu doğrultu da beş yıllık kalkınma planlarıyla ekonomik büyümenin sağlanmasının yoksulluğu da azaltacağı düşünülmüştür. Ancak üretim araçlarının eşitsiz dağılım gösterdiği ülkemizde büyümenin kendi başına yoksulluk sorununun çözemeyeceği geç de olsa anlaşılmış, ekonomik büyümenin yanı sıra doğrudan müdahale yöntemlerinin de uygulanması bir zorunluluk olmuştur.

Türkiye’de yoksullukla mücadeleye yönelik uygulanan bazı kamu politikaları etkisiz kalırken, bazı politikaların da yoksulların belirli bir kısmı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Kentsel bölgelerde yaşayan bireylerin istihdam alanlarının sanayi ve hizmet sektörü olması ve çalışanların sigortalanması baskısı kentsel alanlarda yoksulluğun kırsal bölgelere göre daha düşük düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Kentsel alanlardaki yoksulluğun azalmasına etki eden bir diğer faktör de belediyecilik hizmetlerinin gelişmesidir. Belediye hizmetlerinden toplumun tüm kesiminin eşit düzeyde yararlanma imkânının bulunması ve toplumdaki ihtiyaç sahiplerine belediyeler tarafından yardımlar yapılması, kentsel bölgelerde yoksullukla mücadelede önemli birer politika oluşturmaktadır.

Türkiye’de yoksulluğun özellikle kırsal alanlarda ve tarım sektöründe yoğunlaştığı, kamu harcamalarının kırsal kesim yoksulluğu üzerinde etkili

olmadığı ya da kamusal harcamaların kırsal kesime yeteri kadar ulaşmadığı görülmektedir. Kırsal bölge insanının yoğun olarak tarım sektöründe istihdam etmesi, yoksulluğun aynı zamanda sektörel olarak da tarım sektöründe yoğun şekilde yaşanması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Tarım sektöründe birtakım yapısal düzenlemeler yapılması ve bölge insanlarını ortaya çıkabilecek olumsuz ekonomik gelişmelerden koruyucu tedbirler alınması kırsal bölge yoksulluğunu azaltıcı etkide bulunabilecektir. Ayrıca sağlık hizmetlerinin kentlerdeki tedavi hizmetlerinden köylerdeki önleyici sağlık hizmetlerine, eğitim harcamalarının da yüksek öğretimden ilk ve orta dereceli okullara yönlendirilmesi, yoksul insanların bu hizmetlere daha rahat erişimini sağlayacak ve kırsal kesimde yoksullukla mücadelede önemli aşamalar kaydedilmesine katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C. ve İ. Y. Vural. (2002). Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Coşkun Can Aktan (ed), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Alesina, A. ve D. Rodrik. (1994). Distribute Politics and Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 109, (2).
- Altay, A. (2007). Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikro Finansman Yaklaşımı. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, C. 44, (510).
- Ananat, O. E. (2011). The Wrong side(s) of Tracks: The Causal Effects of Racial Segregation on Urban Poverty and Inequality. *American Economic Journal*, Vol. 3, (2).
- Aydın, K. ve T. Güloğlu. (2011). Türkiye’de Nispi Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (60).
- Canbay, T. ve S. Selim. (2010). Türkiye’de Hanehalkı Yoksulluğu. *Ege Akademik Bakış*, C.10, (2).
- Checchi, D. (2003). İnequality in İncomes and Access to Education: A Cross-Country Analysis (1960-95). *Labour*, Vol. 17, (2).
- Coşkun, S. ve M. Tireli (2008). Dünya Bankası ve UNDP’nin Küreselleşme-Yoksulluk İlişkisine Yönelik Yaklaşımları. *Yardım ve Dayanışma*, Yıl. 1, C. 1, (1).
- Çelik, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, C. 3, (3).
- Dağdemir, Ö. ve H. Acaroğlu. (2011). Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, (1).
- DPT. (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, *Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara.

- DPT. (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele. *Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara.
- Drewnowski, J. (1977). Poverty: It's Meaning and Measurement. *Development and Change*, Vol. 8, (2).
- Dumanlı, R. (1995). Yoksullukla Mücadelede Yeni ve Etkin Bir Sistemin Kurulmasında Düzenleme Yapılması Gereği. *Devlet Planlama Teşkilatı*, Ankara.
- Fusco, A. (2003), "On The Definition and Measurement of Poverty: The Contribution of Multidimensional Analysis", *3rd conference On The Capability Approach: From Sustainable Development to Sustainable Freedom*.
- Ghura, D., C. A. Leite, ve C. Tsangarides. (2002). Is Growth Enough? Macroeconomic Policy and Poverty Reduction. *IMF Working Paper*, No. 118.
- Gökay, Ç. (2008). Türkiye'de Mikro Kredi Uygulamaları ve İstihdama Yansımaları, *Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi*.
- Gül, H. (2007). ABD Örneği'nde Üçüncü Yol: Yoksulluğa ve Eşitsizliğe Yaklaşımı ve Yeni Sağ ile Bir Karşılaştırma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Vol. 34, (2).
- Güler, K. B. (2011). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik: Ashoka Üyelerinden Sosyal Yenilikçi Örnek Uygulamalar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi*, C. 13, (3).
- Gürses, D. (2007). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, (1).
- Hazman, G. G. (2011). Türkiye'de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 16, (1).
- Hoover, G. A., W. Enders ve D. G. Freeman. (2008). Non-White Poverty and Macroeconomy: The Impact of Growth. *American Economic Review*, Vol. 98, (2).
- Kızılgöl, Ö. ve Ç. Demir. (2010). Türkiye'de Yoksulluğun Boyutuna İlişkin Ekonometrik Analizler. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, (1).
- Kunduracı, N. (2011). Küreselleşme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, C. 2, (3).
- Orçan, M. (2007). Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Kampanyaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 9, (2).
- Rosenberg, M. J. (1995). *Dictionary of Marketing & Advertising*. New York: J.Wiley & Sons.
- Sarısoy, İ. ve S. Koç. (2010). Türkiye'de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Maliye Dergisi*, (158).
- Slywester, K. (2003). Enrolment in Higher Education and Changes in Income Inequality. *Bulletin of Economic Research*, Vol. 55.
- Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum*.
- Tireli, M. (2009). *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi.

- Tokatlıoğlu, İ. ve M. Atan. (2007). Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli mi? *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 18, (65).
- TUIK. *Veri Bilgi Sistemi*. www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=23 (E.T: 05.03.2012)
- UNDP. (2011). Sustainability and Equity: A Better Future for All, *Human Development Report*.
- UNITED NATIONS. www.un.org.tr/index.php?ID=21&LNG=1 (E.T: 11.02.2012)
- Uzun, M. A. (2003). Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 4, (2).